Futhark

International Journal of Runic Studies

Containing proceedings of the
Seventh International Symposium on Runes and Runic
Inscriptions, Oslo, 9–14 August 2010

Part 1: Plenary lectures

Main editors
James E. Knirk and Henrik Williams

Assistant editor
Marco Bianchi

Vol. 4 · 2013

Published with financial support from the
Nordic Publications Committee for Humanist
and Social Sciences Periodicals (NOP-HS)

© Contributing authors 2013
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License, http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/

All articles are available free of charge at
http://www.futhark-journal.com

A printed version of the issue can be ordered through
http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-211527

Editorial advisory board:
Michael P. Barnes (University College London), Klaus Düwel (University of Göttingen), Lena Peterson (Uppsala University), Marie Stoklund (National Museum, Copenhagen)

Typeset with Linux Libertine by Marco Bianchi

University of Oslo
Uppsala University

ISSN 1892-0950

Reviews

Zentrale Probleme bei der Erforschung der älteren Runen: Akten einer internationalen Tagung an der Norwegischen Akademie der Wissenschaften. Ed. John Ole Askedal, Harald Bjorvand, James E. Knirk and Otto Erlend Nordgreen. Osloer Beiträge zur Germanistik 41. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2010. 253 pp. ISBN 978-3-631-60414-4, ISSN 0801-0781.

Reviewed by Henrik Williams

In September 2004 a symposium was held in Oslo with the theme "Central Research Problems in Connection with the Older Runes", the proceedings of which were published in 2010. The symposium was initiated by the nestrix of Norwegian runology, Gerd Høst, who died in 2007 and to whose memory the volume is dedicated by its editors and their collaborator, Terje Spurkland. Eleven symposium contributions are published, written by scholars active in six countries. The origin of the runes has attracted two authors, the language of the oldest runic inscriptions three, Anglo-Saxon and Frisian runes one each and the transitional and earliest Viking Age runes four, all presented in a logical order.

Wilhelm Heizmann is the first to bat, discussing the three main theories of how runes came into being. He shows that there is no consensus (is there ever among runologists?) and stresses the scarcity of surviving material from which conclusions might be drawn. Following René Derolez he sets up a score of features characteristic of runic script on the basis of which he makes certain assumptions. A well-structured discussion of the problem is offered, and Heizmann concludes that runic script is derived from the roman alphabet since it was in longer and more intense contact with this than any other system of writing. It is a sensible result, probably shared by the largest group of runologists, although it has been challenged lately by Bernard Mees (in favor of a North Etruscan origin) and Theo Vennemann (in favor of a Phoenician origin), who have tried to show contacts between those respective cultures and the Germanic.

Helmut Birkhan's contribution deals with runes and ogam, seen from the perspective of a Celticist. He lists nine similarities between the two scripts, the last of which is declared to be their sacral or magic use, a claim for which he offers no support. He also lists seven dissimilarities and comes to the conclusion that the writing systems do not have much in common and that perhaps the most striking of the similarites, the use of meaningful letter designations, does not prove a connection. He presents much information on ogam, interesting in itself but of limited practical use to the runologist. Birkan rejects Elmar Seebold's proposal that the *atbash* ordering of the semitic alphabet (A X B V C T D S E R etc.), conveyed though the Latin, explains the sequencing of the futhark—or

© 2013 The reviewers.
This is an open-access article distributed under the terms of the
Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 Unported License.

the ogam for that matter. Nor does he think that is the case with the similar *albam* ordering, as suggested by Bernard Mees. Birkhan also views as problematic Thomas Markey's derivation of some central runic lexical items from would-be Etruscan semantic parallels, given that no loanwords have passed from that language into Germanic. Although Birkan shares the view that North-Etruscan script is the source of the runes, he weighs the evidence carefully and is no extremist. He is sceptical towards Mees's idea that runes were borrowed from several varieties of the North-Etruscan alphabet and thinks, with Helmut Rix, that it is unrealistic to indicate a specific set as the runic source. In spite of his generally sensible approach, he is happy to assert that the appearance of the oldest runic inscriptions in Denmark is due to the fact that they occur on easily transported objects, objects that in his view originated in the South, a claim for which he offers no archaeological or other evidence.

Edith Marold discusses the eternal question of whether the older runic inscriptions are written in one or several languages and what its/their relationship might be to the group of Germanic tongues as a whole. She observes with other runologists that the tree model of language development creates problems and that variation may better be ascribed to dialect geography and sociolinguistic causes. She also queries the concept of North-West Germanic espoused by Hans Kuhn, Elmer Antonsen and Hans Frede Nielsen as such a language or linguistic stage would in her view not give rise to as much variation in the inscriptions as is found. Marold is in general critical towards the concept of a distinct non-South Germanic, non-Gothic runic language. She also points out that the variation observed is such as may very well occur within a single language system, for example the interchange between *-o*, and *-a* endings. As a case study she examines the name written **laguþewa** and discusses whether this apparently Scandinavian inscription reflects a West Germanic *Laguþewa* (see now L. Peterson's "Reflections on the Inscription **laguþewa** on Shield Handle Mount 3 from Illerup", in *Namenwelten: Orts- und Personennamen in historischer Sicht*, ed. A. van Nahl et al., 659–77 [2004]). The paradox is also illustrated by the seemingly West Germanic **owlþuþewaz** which would appear to reflect Scandinavian *Wulþuþewaz*. Marold emphasizes the important observation by Reinhard Wenskus that the Migration Period does not just concern entire communities but also smaller groups led by military commanders. This may very well explain unexpected variants in the runic texts. Marold discusses in some detail the supposedly Gothic inscriptions and favors their identification as such, athough she wisely declares the Næsbjerg fibula text to be uninterpretable. Finally, by way of a summary she sets out the following conclusions: (1) North-West Germanic was not homogenous, (2) it is not self-evident that find spot or origin of runic objects is related to the language system they manifest, (3) aberrations from an expected language standard could be the result of the mobility of the Migration Period, and (4) Gothic inscriptions on Gotland testify to the strong cultural ties between Scandinavians and Goths in the Baltic region. The three first points especially are convincingly argued, and I find Edith Marold's contribution both insightful and valuable.

Hans Frede Nielsen's contribution concentrates on one of the points just mentioned and he reiterates his stand on this topic (p. 95): "At some point within the life span of North-West Germanic, innovations occurring in the speech of the ancestors of the later West Germanic tribes established a common idiom diverging from the more conservative language of Scandinavia, where Norse innovations did not emerge until after 500 AD." He deliberates on the various inscriptions and words that illustrate language affiliation and linguistic change, helpfully delimiting posited stages in Early Runic and offering examples. The advantage with a presentation such as this is that it structures the material and makes it easy for new matter to be fitted in—or obvious where it does not, in which case changes to the system are required. The Frienstedt inscription discovered in 2011 may serve as an example. Found on a comb from the second half of the 3rd or early 4th century, it says **kaba** *kamba* < Proto-Germanic **kambaz* 'comb' (C. G. Schmidt, R. Nedoma and K. Düwel "Ein Kamm mit Runeninschrift aus Frienstedt (Stadt Erfurt)", *Archäologisches Korrespondenzblatt* 43 [2013], 257–75, at 264 f.). From this it seems as if Nielsen's first criterion for the appearance of a specifically West Germanic form of language, loss of unaccented **-z*, "which may not have occurred until (after) the third century AD" (p. 100), can now be narrowed down a bit. A problem, however, with all his periodisations is that they depend on datings that are far from reliable.

Ottar Grønvik died in May 2008 but this fact is not mentioned in the foreword (p. 7) although it is dated 17 months after his death. Grønvik's contribution on the Nordic characteristics of the language in the older runic inscriptions is presumably the last scholarly work published by this eminent specialist in the oldest Norse. In it, he returns to old hunting grounds, defending his view that older runic texts are fundamentally Scandinavian in nature. The discussion gets very technical but is as lucid as we have come to expect from this author. Much depends, however, on Grønvik's own interpretations, as for example of **asni** on the Eikeland clasp. It is thus unsettling that he changed his understanding of this word more than once, including in the work under review (p. 120 f.; cf. J. E. Knirk "The Runic Inscription on the Eikeland Clasp", in *Archäologie und Runen—Fallstudien zu Inschriften im älteren Futhark*, ed. O. Grimm and A. Pesch, forthcoming 2014).

Ray Page has also passed away (but in his case not until after the *Zentrale Probleme* volume was published). In his paper he surveys the changes within the Anglo-Saxon and (to a limited extent) the Frisian runic systems, and questions the proposal made by David Parsons that there was a late seventh-century runic reform in England, instigated by the Church. He has at least one valid criticism: why would the reformers have retained such runes as ᛇ (*ih*/*eoh*) and ᚼ **j**? He also claims that runic inscriptions of the 8th century and later show a pattern of distribution that bears no relation to areas where the Church flourished, but in my view that is not a necessary condition for the acceptance of Parsons's argument. Page's contribution begins and ends with a barrage of questions, and he confesses (p. 148): "Much of this paper has been speculative, much requiring the use of the subjunctive verb." To those familiar with his *oevres* this comes as no surprise,

only perhaps that there were still verbs left to conjugate subjunctively. In a more serious vein one might add that Page was almost obsessively preoccupied by the possibility of new finds altering the existing picture; the matter is mentioned seven times in a dozen pages. But he did have a point: between 1973 and 1999 the Anglo-Saxon corpus grew by 50 % and the increase will not stop there. If Sweden's known runestones were augmented by a further thousand or so the general picture would probably not change radically. But for such a limited and varied material as the Anglo-Saxon this is always a risk, although I cannot see that Page's concern has as yet been justified. His extreme caution is thus perhaps somewhat overdone. And he does allow himself certain conclusions (p. 147): "What it seems from all this—and I give the minimal account of the developments—is that there was not one later reform of the *futhorc*, but a group of alterations and additions, making comparatively subtle changes to the writing system in different areas of England." I do think certain patterns are discernable however, and that Parsons was on to an important factor in runic development. Page also wonders why we should expect consistency from Anglo-Saxon rune carvers when there is so little visible in the plentiful Scandinavian inscriptions and among graduates of the modern English school system. I would agree that this speaks against spelling standards in any real sense of the word, but it does not preclude the existence of a unified force behind changes in the runic system, even if only for part of the process; and of course not all the intended effects may have been achieved.

Arend Quak examines the relationship between the score or so of Old Frisian inscriptions and other runic traditions. An initial problem is to delimit the corpus, since it is sometimes uncertain if we are dealing with Frisian runes or not, or whether such inscriptions constitute a group of their own or are just a subdivision of the English corpus. In addition, the oldest text (Bergakker ca. 425 CE) may indicate a tie to the original center of runic tradition—or a link to later Continental practices. The Hitsum bracteate is another object of ambiguous genesis, Scandinavian or local. Quak bases his discussion on the unequivocal reading **foro groba** (the editors have allowed somewhat inconsistent transliteration practices), but the reading of the second sequence is actually quite uncertain (see N. Wicker and H. Williams "Bracteates and Runes", *Futhark* 3 [2012], 151–213, at p. 187). Quak concurs with the division of early runic traditions into an oldest group in Scandinavia and northernmost Germany, a North Sea group, a British, and a Gothic-South European group. After 500, various innovations occur, among them double-barred **h**, ᚻ. How did the Angles, Saxons and Jutes reach Britain? Perhaps or even probably by passing through Friesland. Archeological finds support this possibility. The other option is that Frisian runes were derived from the English; there was doubtless a certain interchange, but the existence of inscriptions such as Bergakker makes this option on the whole unlikely. The difficult question remains of where the innovations originated. Quak presumes that ᚴ and ᚵ at least were imported from England, and later ᚻ from the Continent. Quak's contribution is interesting and a useful addition to the discussion of the small but quite important Frisian runic corpus.

Michael Schulte introduces the old chestnut of the transition from older to younger runes. He first discusses the language stages established by Ottar Grønvik, but finds various problems therein, including the non-conformity of certain examples and whether or not the syncope model actually accounts for the posited development. Schulte wants to add the presence of *schwa* forms, the weakening of vowels that were ultimately to be syncopated. Dialect geography, too, should according to him be taken into account, whereby syncope in the south could be 150 years older than in the north, putting the supposed language homogeneity in jeopardy. Yet other aspects of language could complicate the picture further, as for example the stylistic, a notion strongly advanced by Schulte. He also discusses the taxonomic model espoused by Elmer Antonsen, favoring among other things the presence in runic writing of preliminary stages of phonemic development. (In discussing /-z/ > /-ʀ/ Schulte (p. 170) writes "**ᚨᚱ** (nicht **ᚨᛉ**) und **ᛋᚨᚱ** (nicht **ᛋᚨᛉ**)" which must be an oversight on his part, or that of the editors, since **ᚱ** and **ᛉ** are simply transliterations of the same rune.) He is not convinced by the taxonomic approach which operates with orthographic confusion and analogy to achieve its results. Schulte advocates performance analysis whereby variation between such forms as **ᛒᚨᚱᛁᚢᛏᛁᚦ** and **ᛒᚨᚱᚢᛏᚱ** may be explained in terms of casual speech phenomena. It is an elegant solution but very hard to falsify. He adds a number of examples, well known from his other works, but overall he emphasises the phonetic rather than the phonemic level, an approach I find it hard to disagree with.

Michael Barnes also tackles the transitional inscriptions, concentrating on the phonological and graphological aspects. He has earlier given preference to graphic over "linguistic" explanations of how the older futhark changed into the younger. Barnes in his customary sober style discusses Schulte's examples of vowel reduction and finds most beset with problems, not least because the material is so small, as well as so uncertainly interpreted and dated. Yet, he acknowledges that his own strictly graphological approach has its problems since runes such as ᚹ and ᛖ were used for /w/ and /e/, respectively, long after their designations no longer complied with the acrophonic rules. He considers (p. 201) Schulte's contribution as the only one that "offers a serious new theoretical approach to the problem" and graciously extols (p. 194) "the service he has done in compelling us to rethink the issues and re-examine the relevant graphological-phonological relationships in the transitional inscriptions". I agree: it is impossible to ignore Schulte's in-depth and theoretically innovative explanations. I also agree with Barnes that Schulte has not found the final explanation. Barnes's examination of the various problems of syncope products and vowel phoneme respresentation is clarifying even if it brings us little closer to any solution. I must question, however, one of his assertions. He declares (p. 196) that "the supposed epenthetic vowel between /β/ and /r/ in **ᚺᚨᛒᛟᚱᚢᛗᛉ**" [haβ°rumʀ] on the Stentoften stone lacks explanation since such vowels are otherwise written **ᚨ** and possibly **ᛖ**. But **ᛟ** has been explained already by Lillemor Santesson, whom he refers to, as depending on the rounded vowel following, and by Michael Schulte ("Ein

kritischer Kommentar zum Erkenntnisstand der Blekinger Inschriften", *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 135 [2006], 399–412, at p. 402) as the representation of a labialized sound after bilabial [β]. (There may be rounded epenthetic vowels in connection with bilabial /w/ in the uncertainly read and interpreted sequence ᛫**oruṃạ**᛫᛫**ib**᛫ [worᵘmalaiβa] (?) on the Myklebostad stone, as well as in **suwimade** [sᵘwimande] and **huwar** [hᵘwæʀ] on Eggja.) Finally, Barnes acting on a suggestion by Marie Stoklund, raises the possibility that the inception of the younger futhark might be as early as the sixth(!) century. It should at least be a proposition easily verified by future finds.

Harald Bjorvand considers the language and message of the Eggja inscription. He dates the monument on linguistic and runological grounds to 700–750, whereas archaelogical and art historical indicators point to 650–700, but it is possible that both the horse figure on the stone and the grave it covered are older than the runes. The ship details mentioned in the text indicate a late eighth-century dating, however. The compromise is, and has mostly been, around 700. Bjorvand follows Grønvik's reading, and the rest of his contribution consists of a detailed commentary on Grønvik's interpretation with some independent suggestions. The result is that the protagonist of the text is the *nāfiskʀ*, a terrifying and aggressive sea monster which brings about the death of many humans and is the direct negative cause of the tragedy mentioned in the Eggja text. Grønvik's total interpretation is controversial but the best yet produced, and Bjorvand's modifications of it seem well founded.

Marie Stoklund concludes a challenging volume with her piece on transitional and Early Viking Age inscriptions from Denmark. She presents a number of relatively recent finds that may be part of the corpus, but there is also yet a third take on the transitional runes: she believes neither in Barnes's typological/graphic definition nor in Schulte's wholly linguistic approach but rather in complete and unreduced futharks. This means that the 24-character futhark was in use until it was replaced with the 16-character one, the first exponents of which are found on Gørlev 1, Malt and the Hedeby stick. Stoklund writes (p. 248): "We cannot tell whether the Ribe [skull inscription] carver had as his point of departure a futhark of twenty-four or sixteen runes." Nevertheless she also states (p. 241): "I find it problematic to accept ᚭ denoting /a/ together with ᚺ for /h/ and ᛗ for /m/ in an inscription with the younger futhark." But that would mean the Ribe inscription was carved in a 24-character futhark, using only fifteen symbols (there being no use for the fourth rune) since it has these very variants. Yet many of the runes show late forms and Stoklund herself thinks that the rune designations had changed radically by this time. Moreover the inscription itself shows younger-futhark use of one rune for two or more phonemes and also evidences syncope, breaking, assimilation and vowel mutation. I think Stoklund wants to make us realize that "we should not link the reduction of the number of runes too closely with the desire for simpler rune forms" (p. 248), and her point is well taken. The fact that three such outstanding runologists as Schulte, Barnes, and Stoklund have proposed radically different solutions to the problem of the transitional

runic system shows how complex the question is and that we shall have to work yet harder to solve it.

As will have become clear, the book just reviewed is highly technical and written by senior experts on the oldest inscriptions for those specializing in the field. It fulfils its purpose well, offering as many results as can be expected from a discussion of material fraught with difficulties of such magnitude. In spite of a six-year editorial process not all problems have been ironed out, however, although most of the occasional typos do not confuse. Nevertheless, on p. 199 the rune ᚴ is twice rendered as °. I also deplore, as in other reviews before, the lack of indices, an all too common deficiency of scholarly works. But perhaps editors and book companies do not wish their products to be seriously used, only bought and perused?

Michael P. Barnes. *Runes: A Handbook*. Woodbridge: The Boydell Press, 2012. xvi + 240 pp. 40 plates, 31 figures, 3 maps. ISBN 978-1-84383-778-7. £ 45.

Reviewed by Patrik Larsson

Runologiska översiktsverk finns det numera en hel del av, vanligtvis med någon form av nationell eller periodmässig tonvikt. Välbekanta och mer eller mindre aktuella exempel på det förstnämnda är Erik Moltkes *Runerne i Danmark og deres oprindelse* (1976; engelsk utgåva 1985: *Runes and Their Origin. Denmark and Elsewhere*), Sven B. F. Janssons *Runinskrifter i Sverige* (3:e uppl. 1984; engelsk utgåva 1987: *Runes in Sweden*), Terje Spurklands *I begynnelsen var* ᚠᚢᚦᚨᚱᚲ. *Norske runer og runeinnskrifter* (2001; engelsk utgåva 2005: *Norwegian Runes and Runic Inscriptions*) och R. I. Pages *An Introduction to English Runes* (2:a uppl., 1999), medan verk som *Die Runeninschriften im älteren Futhark* (Krause och Jankuhn, 1966) och *Runmärkt. Från brev till klotter. Runorna under medeltiden* (red. S. Benneth et al., 1994) är exempel på det senare, då de fokuserar på inskrifter ristade med den äldre, 24-typiga runraden respektive medeltida inskrifter. Det förekommer dock också verk som syftar till att ge en mer heltäckande presentation av runor och runinskrifter, som Lucien Mussets *Introduction à la runologie* (1965) och Klaus Düwels *Runenkunde* (4:e uppl., 2008). Den förstnämnda är på franska och har vid detta lag närmare 50 år på nacken, medan den senare, skriven på tyska, har kommit i flera uppdaterade och utvidgade upplagor. Någon egentlig motsvarighet på engelska har dock inte funnits, möjligen med undantag för Ralph W. V. Elliots *Runes. An Introduction* (2:a uppl., 1989). Den är dock relativt kortfattad och en aning föråldrad (första upplagan kom redan 1959), så ett behov för en mer heltäckande och uppdaterad engelskspråkig översikt har funnits rätt länge, något den engelske runologen Michael P. Barnes nu tillgodosett med sin bok *Runes. A Handbook* (hädanefter refererad till som *Runes*).

Boken består av en allmän introduktion, ett kapitel om runornas ursprung och därefter nio kapitel som kronologiskt presenterar runorna och ett urval runtexter,

från inskrifter i den äldre futharken till efterreformatoriska inskrifter. Den anglosaxiska och frisiska runraden och inskrifter avfattade med denna ägnas egna kapitel. Efter den kronologiska genomgången följer ett antal tematiska kapitel, som behandlar ämnen såsom lönnrunor, runor i manuskript, läsning och tolkning av runinskrifter, hur runor kommit till användning inom litteratur och politik samt en kort historik över runforskningen. Boken avslutas med uppgifter om var olika kategorier av runinskrifter befinner sig eller förvaras, en ordlista, uppgifter om fonetisk och fonematisk notation, translittereringsprinciper och allra sist ett inskriftsregister.

I inledningen slås det fast att boken är tänkt att vara en introduktion i runologi, vilket definieras som ”the study of runes and runic writing”. Det är förstås en fullt rimlig definition, då den betonar studiet av själva runtecknen och skriften i sig. ”Kärnan i runologin måste alltid vara språkvetenskaplig”, som Lena Peterson har framhållit (i ”Runologi. Försök till ett aktuellt signalement”, *Saga och sed* 1995 [1996], 41). Peterson påpekar dock också att runologi kan definieras såväl snävt som brett, där det första perspektivet innebär att runologi betraktas som en rent språkvetenskaplig disciplin, det senare att den också kan innefatta ”analyser och värderingar av studieobjektet såsom vittnesbörd om alla möjliga andra förhållanden än de språkliga i det förgångna”. Sådana mer tvärvetenskapligt präglade perspektiv lyser dock i princip helt med sin frånvaro i *Runes*, liksom de diskussioner som på senare tid förts om runstenar som multimodala monument (se t.ex. Marco Bianchi, *Runor som resurs*, Uppsala 2010, kap. 2). Fokuset i *Runes* är definitivt på runorna som skrifttecken och vad dessa tecken språkligt kan förmedla, dvs. det är den snäva definitionen av runologi som tillämpas.

Runologi har kallats ”det möjligas konst”, bland annat beroende på att brist på information eller osäkra premisser lämnat fältet öppet för olika, ibland högst skiljaktiga, tolkningar. Detta har gett upphov till den famösa ”First Law of Runo-Dynamics” (*Runes*, s. 177), som deklarerar att ”for every inscription there shall be as many interpretations as there are scholars working on it”. Att det ligger mer än bara ett korn av sanning i detta måste nog medges — de flesta discipliner har säkert sin beskärda del av mer eller mindre oseriösa eller okunniga tillskyndare, men runologin tycks utöva en särskilt stark lockelse på allehanda självutnämnda experter. Även seriösa forskare, som i andra sammanhang kan framstå som högst kompetenta och tillförlitliga, kan då de ger sig i kast med något runologiskt ämne mer eller mindre överge sunt förnuft och dra alltför långtgående slutsatser, utan egentligt stöd i materialet. Det finns tyvärr många exempel på runologiska bidrag där gedigen kunskap och ett vetenskapligt präglat resonemang lyser med sin frånvaro, eller i varje fall inte är det starkast framträdande draget, och där detta i stället vägs upp av en starkt utvecklad spekulativ ådra, eller åtminstone en tendens att dra slutsatser på ett otillräckligt eller närmast obefintligt underlag. Detta är dock något Barnes starkt vänt sig emot, inte minst i uppsatsen ”On Types of Argumentation in Runic Studies” (i *Proceedings of the Third International Symposium on Runes and Runic Inscriptions*, red. J. E. Knirk, Uppsala 1994, s. 11–29). Han framhåller också i *Runes* (s. 7) att det går att dela in runologer i två

kategorier, ”the imaginative and the sceptical runologist. In a field unconstrained by established principles or generally accepted methodology, the imaginative scholar can allow him-/herself considerable freedom to speculate.” Barnes menar att detta i förlängningen kan leda till att tolkningar och uppfattningar utan förankring eller stöd i materialet sprids till allmänheten. Att Barnes kan räknas till de skeptiska runologernas skara står ställt utom allt tvivel, och på otaliga ställen boken igenom framhålls att olika förhållanden är ”unclear”, “uncertain”, ”hard to judge”, ”hard to know what to make of”, ”deserves to be treated with caution”, ”impossible … to decide”, ”not immediately obvious” och liknande. Han är med andra ord oerhört mån om att inte säga mer än han anser sig ha tillräckligt starkt stöd för, vilket naturligtvis är en lovvärd princip och säkert ett led i att försöka balansera bilden av runologin som ”det möjligas konst”.

En annan aspekt hos runor och runinskrifter som uppenbarligen fascinerar många är föreställningen att antingen själva runtecknen i sig eller inskrifter avfattade med dessa är magiska. Detta har i vissa fall till och med lett till att det faktum att inskrifter inte riktigt kan förstås eller tolkas tas som intäkt för att de är magiska. Denna typ av resonemang underkänner Barnes bestämt, liksom han är mycket noga med att påpeka att runor är en alfabetisk skrift som återger språk (i princip vilket som helst, men mest lämpat för germanska språk), men inte är ett språk i sig (se t.ex. s. 1, 194, 207 f.). Vid läsning av hela boken kan dessa påpekanden nästan bli i mesta laget, då de återkommer flera gånger, men med tanke på hur mycket oseriösa och direkt felaktiga uppgifter av detta slag som förekommer, inte minst på internet, är upprepningar kanske något man som läsare får ha överseende med, då missuppfattningarna uppenbarligen är alltför spridda.

Boken ger överlag ett gediget och tillförlitligt intryck, även om vissa detaljer alltid kan diskuteras (mer om detta nedan). Den är också väl korrekturläst; i hela boken förekommer endast, vad jag har kunnat se, ett par enstaka missar. Eftersom Barnes också är noga med att framför allt ge de stora linjerna och inte definitivt ta ställning i varje enskild fråga, utan hellre påpeka att det ibland finns alternativa uppfattningar, bör den kunna få rejäl räckvidd och också en relativt lång livslängd. En aspekt som dock inte imponerar särskilt mycket är bildkvaliteten, som i vissa fall är ganska skral. På några av bilderna kan man visserligen få en uppfattning om hur föremålet som bär inskriften ser ut, men att kunna läsa själva runtecknen är i princip omöjligt.

Barnes har, som antytts ovan, gjort sig känd som en stark förespråkare av att runologin måste präglas av metodisk stringens, entydiga och konsekvent använda termer samt tydliga och väl underbyggda argument. I det stora hela präglas *Runes* av dessa ledstjärnor, men på åtminstone en punkt i denna bok menar jag att han inte riktigt lever som han lär, och det gäller runornas s.k. namn (se s. 21 f. och 157–163). Om dessa kan vi läsa (s. 21): ”Unlike the letters of the roman alphabet, runes had names (or, more precisely, designations, but ”name” is the term commonly used).” Barnes förefaller dock inte helt övertygad om att det verkligen inte rör sig om namn trots allt, då han på s. 157 skriver att ”runes

had names (or more precisely, perhaps, designations)", dvs. här markeras en viss tvekan. Då det nu ändå är helt klart att man inom namnforskningen reserverar termen *namn* för egennamn, och som sådana kan runornas beteckningar inte betraktas, är det något påfallande att Barnes genom hela boken, på åtminstone ett femtontal olika ställen, använder termen *name* helt okommenterad, trots att han själv påpekat att runorna snarast inte bär sådana. Det enda argument som anförs är att *name* "is the term commonly used", vilket som jag ser det inte är ett särskilt starkt argument, speciellt inte om man själv påpekar att användningen av termen ifråga egentligen är felaktig. Här hade Barnes en möjlighet att slå fast att termen *name* egentligen inte borde användas om runornas beteckningar, och det är synd att denna möjlighet inte utnyttjas. Det kan också konstateras att Barnes i andra fall inte känner sig bunden av vad som är det vanligast förekommande bruket, då exempelvis hans translittereringsprinciper gällande hur stungna runor ska återges utgör "a departure from normal practice" (s. 6). Han hade med andra ord inte heller behövt använda *name* bara för att det råkar vara "the term commonly used".

Något som får ganska stort utrymme i *Runes* är beskrivningar av de olika runraderna och deras former, funktioner samt de förändringar som skett med dessa, såväl regionalt som kronologiskt (se framför allt kap. 3, 5, 7 och 9). Här ges en fyllig beskrivning, bland annat med relativt utförliga och detaljerade diskussioner om vad som har orsakat reduktioner eller tillägg i de olika runraderna; framför allt det förstnämnda är ur ett skrifthistoriskt perspektiv ovanligt, och övergången från den äldre, 24-typiga runraden till den yngre, 16-typiga har därför diskuterats en hel del inom den runologiska forskningen och får därmed också sitt beskärda utrymme i *Runes*. Just behandlingen av runraderna och de frågor som sammanhänger med dessa är bland det jag tycker fungerar bäst i boken, och det är ju också något Barnes ägnat särskilt intresse i andra sammanhang, framför allt frågan om den yngre runradens uppkomst.

Att runstenar kom att resas under många hundra år, med en mängdmässig koncentration till den avslutande perioden (tiohundratalet och en bit in på 1100-talet), är allmänt bekant, men vad var det egentligen som ledde till att runstenar upphörde att resas? I *Runes* (s. 100) ges följande svar:

> With the introduction of Christianity and the establishment of churches, the Viking-Age commemorative stone—raised in the countryside, seemingly often in a public spot—eventually went out of use. In its place came the gravestone, located in a church or churchyard.

Detta är dock en sanning med modifikation. Det stämmer naturligtvis i så måtto att ett nytt begravningsskick ledde till en ändrad praxis, men med tanke på att så gott som samtliga senvikingatida runstenar är mer eller mindre tydligt kristna kan man knappast påstå att införandet av kristendomen i sig ledde till att runstensseden dog ut, då det snarare sammanfaller med en kraftig ökning av runstensresandet. Detta kan kanske uppfattas som en något petig anmärkning,

då det förstås var just kristendomens införande som i förlängningen ledde till det ändrade begravningsskicket. Jag tycker ändå att det kan vara värt att hålla isär dessa två saker något, då ett så oerhört tydligt och karakteristiskt drag hos de senvikingatida runstenarna är just deras anknytning till kristendomen, något som kan riskera att gå förlorat med Barnes' formulering.

Den kategori av inskrifter som får den fylligaste och mest detaljerade beskrivningen är de medeltida inskrifterna. Barnes' framställning underlättas också av att inskrifterna delas in i ett antal olika grupper, såsom formella inskrifter, informella inskrifter på lösföremål, graffiti och latinska inskrifter. Att en sådan indelning inte alltid är okomplicerad är Barnes fullt medveten om, men det är ett sätt att strukturera materialet och det fungerar därigenom som en vägledning för läsaren. Även de vikingatida inskrifterna får en relativt utförlig behandling, men mitt intryck är att dessa, jämfört med de medeltida inskrifterna, ändå tas upp mer summariskt, och flera aspekter som sannolikt i första hand förknippas med vikingatida inskrifter, som runristare, attribuering och runstensornamentik, nämns inte alls eller endast mycket kortfattat.

Kapitel 12 i *Runes* behandlar olika former av lönnskrift. Här tas också förkortade skrivningar upp, och Barnes skriver att sådana "seems to be limited to words easily recoverable from the context", medan "personal names will have needed more careful handling" (s. 146), dvs. en tydlig reminiscens av principen om kommunikativ tyngd: ju mer förutsägbart ett ord är utifrån kontexten, desto mindre nogräknad kan ristaren vara med hur det ristas, och tvärtom (Henrik Williams, "Read What's There: Interpreting Runestone Inscriptions", *Futhark* 1 [2010], 27–39.). Beträffande inledningen på inskriften Bække 2 (DR 30), i *Runes* translitterered **hribnã:ktubi**, skriver Barnes att den "may well have been clear enough to the contemporary reader, but the passing of some 1000 years has rendered it obscure" (s. 146). Att runföljden ifråga avser ett eller två personnamn är klart, men det finns alltså olika uppfattningar om ifall det rör sig om ett eller två namn, även om två förefaller sannolikare. Just i denna typ av resonemang uppfattar jag att det ligger en fara för anakronistiskt tänkande; anledningen till att vi kan tillåta större avvikelser i sådana partier som av kontexten ändå går att tolka är just att de för oss, omkring 1000 år i efterhand, är tolkbara nästan oavsett hur de är ristade, medan vi per automatik ställer högre krav på exempelvis personnamn, då dessa inte kan härledas ur kontexten. Att det dock förekommer en hel del runföljder som avser personnamn som inte kunnat tolkas (med säkerhet eller över huvud taget; se t.ex. listan över otolkade belägg i Lena Petersons *Nordiskt runnamnslexikon*, 5:e uppl., Uppsala 2007, s. 297–303) antyder att ristarna kanske inte var fullt så noga alla gånger trots att det rör sig om namn. Att förklara dessa med att de säkert var begripliga för sin samtid men inte för oss förefaller väl enkelt, och därtill helt omöjligt att verifiera. Att det finns en tendens till att mer formelartade och därmed förutsägbara delar av en inskrift kan innehålla en större andel förkortningar eller andra okonventionella skrivningar jämfört med exempelvis personnamnen verkar klart, men samtidigt tror jag inte man ska dra en alltför skarp gräns mellan dessa.

För att anknyta till faran med anakronistiska resonemang kan också Barnes slutsats beträffande graden av läskunnighet under vikingatiden anföras. Han menar att resandet av ett stort antal monument på allmänna platser ”implies a tolerably widespread ability to read what was written” (s. 88). Detta är naturligtvis en fullt rimlig slutsats, men faktum är att vi inte riktigt vet hur det förhåller sig med förmågan att läsa under vikingatiden, och det finns då en risk att vi utifrån vårt moderna perspektiv betraktar skrift som meningslös om inte tillräckligt många kan ta del av den genom att själva läsa den. Så behöver det ju inte ha varit på vikingatiden, utan dels kan skriften ses som bara en av komponenterna i en helhet, och inte nödvändigtvis den viktigaste, dels kan det skriftliga budskapet ha förmedlats muntligt av ett litet fåtal läskunniga (jfr översikten i Marco Bianchis *Runor som resurs*, Uppsala 2010, s. 34–38).

Efter i stort sett varje kapitel ges förslag till vidare läsning. Dessa inkluderar dock endast arbeten på engelska, vilket är förståeligt med tanke på att boken i första hand vänder sig till en engelskspråkig läsekrets. Samtidigt innebär det att urvalet blir begränsat och att inte alltid de mest centrala eller relevanta titlarna tas upp, då dessa kan vara avfattade på andra språk än just engelska. Den som verkligen vill fördjupa sig i runologi hittar väl ändå fram till dessa arbeten och lär sig förhoppningsvis att navigera genom texter på exempelvis tyska eller nordiska språk.

Kapitel 14 tar upp själva framställningen av runinskrifter, dvs. vilka material de förekommer i, vilka verktyg som brukades och vilka tekniker som användes för att forma själva runorna (hugga, skära, stansa etc.). En kort men informativ översikt.

Också kapitel 15 bör nämnas, då det genom tre exempel belyser hur läsning och tolkning av runinskrifter kan gå till. De utvalda inskrifterna är Kjølevik (urnordisk inskrift, Norge), St Albans 2 (vikingatida inskrift, England) och Birsay 1 (sannolikt en medeltida inskrift, Brough of Birsay, Orkney), vilka har valts ut för att tillsammans kunna belysa olika metodiska och tolkningsmässiga frågor en runolog måste beakta vid arbetet med en inskrift. Möjligen kan man invända att urvalet inte är särskilt representativt, då exempelvis en typisk vikingatida runstensinskrift saknas, men det ger ändå en inblick i hur en runolog kan gå till väga när en inskrift ska läsas och tolkas. Man kan knappast säga att kapitlet ger en heltäckande introduktion till hur arbetet, från läsningen av runtecknen, till en tolkning i form av en fornspråklig normalisering och därefter till en modern översättning går till, men det är nog heller inte avsikten. Meningen är säkert att ge några smakprov på hur ett sådant arbete kan gå till, vilket också uppnås, men någon regelrätt lärobok i runinskriftstolkning är det knappast fråga om.

Sammanfattningsvis menar jag att *Runes*, trots de betänkligheter som jag anfört ovan, är ett välkommet bidrag till den runologiska litteraturen, eftersom en modern och relativt heltäckande översikt på engelska har saknats. Om en sådan här bok ska skrivas av en enda person är det oundvikligt att dennes bakgrund och preferenser till viss del lyser igenom, något det finns en tendens till i *Runes* (exempelvis att runraders utveckling samt brittiska och medeltida inskrifter

ligger närmare Barnes hjärta än vikingatida inskrifter), men på det stora hela tycker jag ändå att den fungerar väl som en orientering och introduktion till det vittfamnande och mångfacetterade ämne som runologin utgör. Att det finns detaljer som kan diskuteras eller att man kan tycka att vissa aspekter fått för lite uppmärksamhet ligger i sakens natur, men förhoppningsvis kan boken fungera som ett behändigt referensverk för de redan insatta. Dessutom borde den, just för att den är skriven på engelska, kunna nå ut till dem som inte annars skulle ha kommit i kontakt med runor och runinskrifter och fungera som en intresseväckare för dessa läsare. Vackert så!

Epigraphic Literacy and Christian Identity: Modes of Written Discourse in the Newly Christian European North. Ed. Kristel Zilmer and Judith Jesch. Utrecht Studies in Medieval Literacy 4. Turnhout: Brepols, 2012. 272 pp. ISBN 978-2-503-54294-2. 80.00 €.

Reviewed by Staffan Fridell

Denna bok är resultatet av en konferens i Bergen år 2009 med titeln "Practical Literacy and Christian Identity in Northern Europe". De flesta artiklar (sex av nio) behandlar runbruk och runkunnande, medan tre bidrag i stället handlar om de östslaviska björkbarktexterna. Alla artiklar är på engelska.

Magnus Källström ställer frågan: "Clerical or Lay Literacy in Late Viking Age Uppland?" Han knyter egentligen inte ihop framställningen genom att försöka sammanfattande besvara sin fråga, men tendensen i uppsatsen är ändå en skeptisk attityd mot dem som vill se runstensresandet under sen vikingatid som introducerat och mer eller mindre organiserat av kyrkan. Han framhåller att det finns ca 30 kända runristare i Uppland som har signerat endast en runinskrift, vilket ses som "an indication of a rather widespread runic literacy in Uppland at the time" (s. 44). Genom fallstudier av tre runristare visar författaren hur de har verkat i olika traditioner och kontexter. Fasttägn från Hållnäs i nordöstra Uppland arbetar i en lokal runristartradition utan kristna influenser, Ulv i Borresta och Torbjörn—båda i södra delen av landskapet—å andra sidan har påverkats tydligt av externa kontakter med den kristna kulturen via Danmark/England resp. friserna. Intressanta men inte helt övertygande är författarens tankar om att vissa förändringar i runornas skriftsystem skulle kunna ses som påverkan från den kristna, latinska skriftkulturen: tendensen att använda långkvistrunor i stället för kortkvistrunor, det ökande bruket av ordskillnadstecken, stungna runor.

Laila Kitzler Åhfeldt diskuterar "Carving Technique and Runic Literacy". Hon menar att mycket tyder på att det ofta funnits en arbetsfördelning mellan den/dem som huggit in ornamentiken och den/dem som ristat runor och att detta alltså ofta har varit olika personer med olika roller och olika kunskaper. Runristarna ("runographers") har varit relativt få, kvalificerade specialister som har verkat över stora geografiska områden, medan ornamenthuggarna arbetat mer lokalt

(och därmed varit flera till antalet). Ett par intressanta observationer gäller huggteknikens utveckling: Det verkar som om ovana runristare och nybörjare hugger ytligare och ojämnare än vana ristare, som åstadkommer djupare ristningsspår. Runristarnas professionalism tycks också allmänt sett ha ökat över tiden, eftersom det finns en tydlig tendens till att ristningsspåren blir djupare under andra halvan av 1000-talet.

Kristel Zilmer gör i artikeln "Christianity in Runes" en grundlig och nyttig genomgång av de olika böner som återfinns i runinskrifter, vad gäller formvarianter (fraser, ordförråd, ordföljd etc.) och deras geografiska variation.

Henrik Williams föreslår en nytolkning av frasen *dauðr i hwitawaðum*, som återfinns på sju uppländska runstenar. Man har hittills menat att uttrycket syftar på vita dopkläder, som nyligen kristnade och nydöpta burit på sin dödsbädd. Williams vill i stället tänka sig att det refererar till vita kläder burna efter den exklusivare ceremoni som kallas konfirmation, bl.a. med hänvisning till ett ställe i *Víga-Glúms saga*, där huvudpersonens död skildras. Förklaringen verkar fullt möjlig, men framläggs med vederbörlig försiktighet.

Michael Schulte diskuterar "Pragmatic Runic Literacy in Scandinavia *c.* 800–1300". Han konstaterar och ger många exempel på den vardagliga och utbredda användningen av runskrift under tidig medeltid. Detta kontrasteras mot det tydligt elitistiska runbruket under urnordisk tid. Problemet är vad som hände under mellanperioden, dvs. vikingatid. Schulte kommer fram till slutsatsen: "widespread runic literacy in medieval Scandinavia presupposes a Christian and hence Latin culture as its enriching background" (s. 181). Jag har svårt att se logiken bakom detta. På vilket sätt och med vilka mekanismer har kyrkans och statens användning av latinsk skrift i officiella sammanhang lett till en utbredd användning av runor bland folk i allmänhet? Som jag ser det är det troligare med en successivt utökad spridning av runbruk och runkunnande under vikingatid (oberoende av latinsk skrifttradition), med en kulmination under tidig medeltid. Den successiva utvecklingen av runskriften från urnordisk tid och framåt under vikingatid och medeltid följer de allmänna mönstren för utveckling och spridning av ett skriftsystem som går från begränsad användning för begränsade syften av en samhällselit till vardaglig användning av stora grupper i samhället (se min artikel "Graphic Variation and Change in the Younger Fuþark", *NOWELE* 60/61 [2011], 69–88, på s. 84 f.).

Terje Spurkland ger, sist av runbidragen, en kort översikt över ämnet: "How Christian Were the Norwegians in the High Middle Ages? The Runic Evidence." Han diskuterar ämnet utifrån ett antal exempel på runinskrifter som innehåller kristna böner, vilka författaren ser som uttryck både för kristen kult och magi, utan att det egentligen går att skilja dessa båda syften åt.